

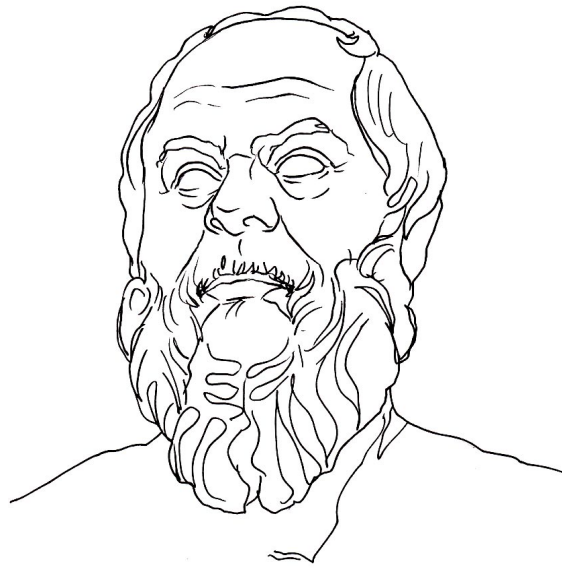
۱- کاتیک مرۆف قسه له فهلسهفه‌ی زانست ده‌کات، دوو کیشه راسته‌وخۆ سه‌رئاوده‌که‌ون، هه‌ر کیشه‌یه‌کیش له‌چوارچێوه‌ی چهند پرسیارێکدا به‌رجه‌سته ده‌بن که ناکرێ وایه ئاسانی وه‌لام بدرێنه‌وه، ئه‌گه‌ر وه‌لامیش درانه‌وه، وه‌لامه‌کان له‌ چوارچێوه‌ی گریمانیه‌ی نه‌سه‌لمینراو ناچنه‌ ده‌ره‌وه، به‌و واتایه‌ی کیشه‌که‌یه‌کلایه‌ی ناکه‌نه‌وه و به‌لایه‌کیداناهن:

یه‌که‌م: بۆچی فهلسهفه له‌ یۆنان سه‌ری هه‌لداوه؟ ئینجا بۆچی ئه‌و فهلسهفه‌یه‌ هه‌ر له‌ سه‌ره‌تاوه‌ سروشتیکی مه‌تریاڵیستی هه‌بووه و خۆی به‌ ده‌وره‌یه‌ر و دیارده‌کانی سروشته‌وه‌ خه‌ریک کردووه؟ ئه‌گه‌ر واق و پرمان و چه‌په‌سان و سه‌رسامی هۆکاری په‌یدا‌بوونی فهلسهفه‌ بووبێ، بۆ ده‌بێ ته‌نیا هه‌ر مرۆفی ولاتی یۆنان ته‌مه‌ په‌وشه‌که‌ی بووبێ و بۆ چه‌په‌سانی میلیله‌تی دیکه‌ ته‌فسانه و داستانی داهیناوه؟!!

دووه‌م: کیشه‌ی سه‌ره‌تای په‌یدا‌بوونی سروشت و جیهان و تیگه‌یشتنی جیهانی ده‌ره‌کی (نامن) کولتووری میلیله‌تانی کردووه به‌ دوو به‌ش و دوو به‌ره‌وه: له‌و دوو کولتووره‌وه‌ دوو چه‌مک که‌وتوونه‌ته‌وه: چه‌مکی داهینانی جیهان (خه‌لق) چه‌مکی په‌ره‌سه‌ندن و په‌یدا‌بوون! یه‌که‌میان له‌ باوه‌شی ته‌فسانه و داستان و ئایینه‌وه‌ گۆش کراوه، ئه‌وی دیکه‌یان نه‌مامیکه‌ له‌ زه‌مینه‌ی فهلسهفه و زانستدا شین بووه، ئه‌و دوو کولتووره‌، هه‌ی گه‌لانی پۆژه‌هللاتی ده‌ریای سپی که‌ هه‌ر ئایینیان هه‌بووه و هه‌موو کۆششیکیان سنووری داستان و لاهووتی نه‌به‌زاندووه و ئه‌وی تر هه‌ی گه‌لانی پۆژئاوای ده‌ریای سپی بووه که‌ لێکدانه‌وه‌ی جیهانی ده‌وره‌یه‌ر له‌ لایه‌ن تاقیکردنه‌وه‌ی به‌ هه‌ردوو په‌وشی راست و چه‌وت تیگه‌ل یه‌کتری کردووه!

له‌ فهلسهفه‌ی سروشته‌وه‌ به‌ره‌و فهلسهفه‌ی زانست (پیش سوکرات)

د. حه‌مید عه‌زیز
(زانکۆی سه‌لاحه‌ددین - کۆلیژی ئاداب)

سوکرات

کردنه که بهو جوړه یه که وینه یه کی به گشتی کراو له «له شی مرؤف» جیا ده کریتنه وه و له میثک و ناخدا جیگیر ده کړی و په نگی ده پیزدری.

له رۆژه لاتدا پرۆسه که به ناراسته یه کدا هه نگاوی نه ناوه که چاوه روانی مژده ی به ره و پیشچوون، به ره و زانستی لی بکریت، یان بونی فه لسه فه ی لی بیت، چوون؟! په تی کردنه که جاری کی تر هه له کایه و ده قه ری هه ست و سوژدا بووه! ده قه ری باوه ری ئومیدبه خش و نارام کردنه وه ی ناخ و دهر وونی و رۆژانن و نیگه ران و په واندنه وه ی دلهر اوکی و ترس و له رز و تۆقین له به رانبه ر سروشت و جیهانی دهر ووبه ر و کاره سات و پرودا و گوړان و دیارده سه رسوره یینه ره کانیدا، نه گه ر جارن بت و سه نهم و وینه ی په یکه ری دروستکراو و داتاشراوی خواوه نده کان له دهر ووبه ردا په رسترابن و کړنوشیان بو بردرابی و قوربانیمان پیشکه ش کرابی که به هوکاری یه که م و سه ره کی نه و کاره سات و پروداو و گوړان و دیارده سه برانه دانرابن له قوناغی کی تر دا به هو ی پرۆسه ی په تی کردنی هزریسه وه نه و بت و سه نهم و په یکه رانه پشتگویی خراون، لابران و وینه که یان له ناخی دهر وون و میثکدا جیگیر کراوه و ناوی خواوه ند، یه زدان، په ب، یه هوای به سه ردا براوه و مرؤف له ژبانی رۆژانه یدا چ که موکوورپییه کی تیدا بووه، یان ههستی پی کردووه، نه و که موکوورپییه هه ست پی کراوانه ی کردووه به خه سلنه تی چاک و به خشویه تی به و وینه ی خواوه نده که په نگی له میثکی خویدا کیشاوه.

نه وی لیره دا جیگای سه رنج راکیشانه، نه و نه بسترکت کردنه تنیا له ده قه ری بیروبوچوونی ثابیندا بووه (له رۆژه لاتنی دهریای ناوه راست تا هیند و چین)، به لام به هیچ جوړیک نه و بیروکه په تی کراوه ی له ناخ و میثکدا په نگی پیزدراوه، نه بوته بابه تی بییر لی کردنه وه و تاووتو کردن و شی کردنه وه و لیکولینه وه، به لکو به پیچه وانه وه که رهسته ی په رستن و هوکاری قه و ماوه کان بووه! به لام له رۆژناوای دهریای ناوه راستدا (نه وروپای نه م سه رده مه) نه و بابه ته ی ناو بییر و ناخ و هو ش کراوه به که رهسته ی رامان و توژینه وه، له فه لسه فه ی یونانی پیش سوکرات دا نمونه ی سه رنج راکیش به رچاو ده که ون.

۲- به پیچه وانه ی رۆژه لاتنه وه، له رۆژناوا سه ره تای دهر که و تنی هزی سروشتی زانستی به وه به رجهسته بووه

به پیی نه و رهوش و جیهاننده هزریسه جیاوازه ی هه ردو و ناوجه ی چه مکی به کارهاتوو، که دواتر بوونه ته که رهسته ی فه لسه فه و فه لسه فه ی زانست، نه و په ری له یه کتری جیاوازن، له کاتیکدا مرؤفی رۆژه لاتنی دهریای ناوه راست بییری له ژبانی دوا ی مردن کردو ته وه و ریگایه کی دروستی نه گرتو ته بهر بو چاره سه رکردنی کبشه کانی ژبانی رۆژانه ی، مرؤفی ده قه ره که ی تر به ده گمه ن نه بی بییری له ژبانی دوا ی مردن نه کردو ته وه! له بهر نه وه ده کړی بگوتی: له کولتووری رۆژه لاتندا فه لسه فه و زانست نامو بوون، بو به بیروبوچوونه کانی پشتیان به چوینتی Qualitat به ستوه و له چوارچیه ی هه مه کی گشتی نه چوونه ته دهری، به لام کولتووری رۆژناوا به ند بووه به ناستی چه ندیتی Quantitat، نه مه ش سه ره تایه کی دامه زانندی بنه مای فه لسه فه و زانست بووه.

نه وی پیوه ندی به په تی کردنه وه وه هیه که (-تجربید- عه ره بی و - نه بسترکتی لاتینی - مه بهسته)، خو ی هه نگاوی که له سه ر ریگای فه لسه فه و زانست هه لده گیری، پتر نه و لایه نه روون ده کاته وه: په تی کردن پرۆسه یه کی نالوژی هزی - ژیره کییه، تیددا وینه له که رهسته (ناوه روک) جیا ده کریتنه وه، به لام نه و چالاکییه تنیا هه ر له میثکدا رووده ات، مرؤفمان هیه، په تی

که مروف ههولای داوه له سروشتی دهوروبه رتیبگات بهوهی هۆکاری یهکه م و شا هۆکاری پهیدا بوون و بزوتنه وهی پیکهاته و بوونه و هرهکانی بزانی.

ئو ههولای به و ئاراسته یه دا تهکانی داوه که جیهان و دیارده و گۆرانهکانی سروشت به و جۆره تیبیان بگه یشتی و لیکبدرینه وه که دیارده و رووداوهکان که له سروشتدا دهقه ومپین و سه رئاوده که ون، ناکری به هوی هۆکاریکی گۆراوه وه لیکبدرینه وه و شروفه بکری، به لکو ده بی ئو گۆراوه سروشتیانه به هوی بوونی هۆکاریکی جیگیر و نه گۆراوه لیکبدرینه وه، ئه مه یه بنه مای جیگیری هه موو گۆراوهکان. تالیس (۶۰۰ پ.ز) یه که م فه یله سووفی یونان ئاوی به و هۆکاره دانابوو.

- به پیچه وانه وه له رۆژه لاتندا له وهلامی ئو پرسیاره دا: چون جیهان پهیدا بووه؟ که ههست و ئاره زووی زانین و تیگه یشتی سروشت، جیهانی سروشتی (فیزیکی) به رجه سته دهکات، لیکدانه وه یه کی ئه فسانه بی پیشکesh کراوه که نه که به هیچ بنه مایه کی فه لسه فه - لۆجیکی پشتراست ناکرته وه و پاساو نادری، بگره ئه گهر وهلامی پرسیاریکی دابیته وه چه ندان پرسیار تری رووژانده وه و کیشه که ی ئه و نه دهی دیکه ئالۆز و ته مومژاوتر کردوه.

تهوراتی موسایی (عیبرانی) له سفری پهیدا بووندا، به بیی سه رچاوه کان نۆسه د سال پیش زاین، به سه رهاتی داهینانی (خهلق)ی جیهان و بوون و بوونه و هرهکان له لایه ن رهب (یهوا) وه ده گپرتنه وه: رهب له شش رۆژدا هه موو شتیکی له نابوونه وه داهیناوه و له رۆژی حه وته مدا پشوی داوه، بۆیه ده بی حه فته له حه فته رۆژ پیک بیت و حه فته مینی رۆژ که شه ممه یه (شابات) پشوی فه رمی - ئایینی بیت (۱). ئه وی لیره دا ده بی باس بکری، ئه وه یه که چه مکی داهینان به وه له دروست کردن جیا ده کرتنه وه که له نابوونه وه، نه که له که ره سته ی دیاریکراو شت داده هینری. دروست کردن ده بی که ره سته ی دیاریکراوی هه بی، دارتاش له دار و ته خته میز دروست دهکات، ئه گه رچی ئه و دروست کردنه پشت به وینه یه که ده به سته ی که له میشکی وه ستایه که دا هه یه! ئه و چه مکی داهینانه له کولتووری ئه وروپای پیش بلا بوونه وهی ئایینی عیسیای تیبیدا نامۆ و نه بیستراو بووه! داهینان له نه بوونه وه، داهینانیکی ئه ندیشه و ههست و سوژی

رۆژه لاتیبیه.

۳- له یونانی پیش زایندا که له فه لسه فه که یدا پیشه نگی کاروانی نه سره وتی فه لسه فه ی سروشت ده رکه وتوه، پرسیار سهره تاکانی ده ستپیکی سروشت و بوون به جۆریکی تر کراوه و وهلام دراوه ته وه، له و کولتووره دا که وشه و پرۆسه ی داهینان (خهلق) نامۆ بووه، ههست به گریمانه کردنی جۆره گۆران و په ره سه ندنیک ده کری، بۆیه ده کری به لای که مه وه به نزیک له سروشتی زانست دابنریت، چونکه گریمانه که خوی ئه گه رچی کالوکریج و سه ره تاییش بیت، پشت به ئه زمون و تاقیکردنه وهی ژبانی رۆژانه ده به سته!

ئه گهر له فه لسه فه ی پیش سوکرات دا ئو، ههوا، گل، ناگر، ئه پیرۆن (دیارده و ده ستنیشان نه کراو، بی راده و سنوور) کرابی، هه ریه که له لای خویه وه، به که ره سته و هه وینی پهیدا بوونی بوون و سروشت بووی، ئه وه له لای ئه ناکسیماندر Anaximander که (۶۰۰ پ.ز) ژباوه و ا ههست پی ده کری که سروشت، جیهان له گه وه ریکی نادیار و بی سنووره وه په ره ی سه ندوه:

ئو گه وه ره له دوو لاهه بی کۆتایی و نادیاره: له لایه نی چۆنتیبیه وه دیار و ده ستنیشان کراو نییه، له لایه نی چه ندتیبیه وه بی سنوور و بی کۆتاییه. ئه و گه وه ره تیکه له یه له دژ و ناکۆکه کان هه ر له گه رم و سارد و شی تاوه کو وشک! ئه و ناکۆک و دژانه له سه ره تا دا تیکه ل بوون و به هوی بزوتنه وه ی مادده وه له یه کتری جیا بوونه ته وه، ئه و تیکه ل بوونه وه و جیا بوونه وه یه سروشت و له شه سروشتی و بوونه وه ره کانیا ن لی پهیدا بووه. په ره سه ندن قانونیکی هه مه کیبه شت له ئه پیرۆنه وه پهیدا ده بن و ده گه رینه وه بۆ ئه و، پرسه که به و جۆره به رده وهام ده بی (۲)! ده رباره ی چۆنتی پهیدا بوونی جیهان ئه ناکسیماندر گوتویه تی: له هه ره کۆنه وه (له ئه زه ل Ewigkeit) گه رم و سارد له یه کتری جیا بوونه وه و دابراون، به هوی گه رماوه هه لم پهیدا بووه که لیبه وه هه وا دروست بووه، ئه وی ماوه ته وه وشک بووه و ده ریا و زه وی لی پهیدا بوون. گه رمایه که وه ک تویکلی دار به چین ده وری هه وای داوه، ورده ورده ئه و چینی گه رمایه په رت بووه، ئینجا زه وی به شیوه ی لوله کی Zylindrisch ده رکه وتوه و له ناوه راسته ی گه ردووندا جیگیر بووه، بۆیه به هیچ لایه کدا

به‌رنابیتته‌وه، به‌رزی زه‌وی له‌چاو به‌رنییه‌که‌ی (۳) یه‌ک به‌سییه. مرۆڤ و زینده‌وه‌رانی دیکه به‌پروسه‌یه‌کی گۆرانی به‌رده‌وام و په‌ره‌سه‌ندن په‌یدا بوون، ئەو په‌یدا‌بوونه به‌هۆی «شئ» وه‌بووه، مرۆڤ له‌سه‌ره‌تادا ماسییه‌کی پوله‌که‌دار بووه.

ئەگەر قسه‌که‌ی تالیس که‌گوتویه‌تی ئاو سه‌رچاوه و هه‌وینی بوون و په‌یدا‌بوونی هه‌موو شتییه‌که، بخه‌ینه‌سه‌ر ئەو بو‌چوونه‌ی ئەو فه‌یله‌سووفه و له‌گه‌ل قسه‌که‌ی ته‌وراتی مووسا به‌راوردی بکه‌ین، ده‌گه‌ینه‌چ ئه‌نجام‌یک و چی ده‌رده‌که‌وی و ده‌کرێ توێژه‌ر چ بریار‌یک بدات؟! له‌قسه‌که‌ی ته‌وراتی مووسادا جو‌زه لیک چواند‌نیک هه‌ست پێ ده‌کرێ که به‌هیچ جو‌زیک ناکرێ بخه‌ریته

خانه‌ی فه‌لسه‌فه و زانسته‌وه، به‌لام له‌لای ئەو دوو فه‌یله‌سووفه به‌تایبه‌تی و له‌فه‌لسه‌فه‌ی یۆنانی پێش زایین به‌گشتی، جو‌زه‌پروسه‌یه‌کی گشتان‌دن و گریمان‌کردنی بنه‌مای بنه‌ره‌تی به‌زمانیکی دوور له‌لیکچواندن به‌دی ده‌کرێ، ئەو زمانه‌ش چه‌ند په‌یه‌ک له‌سه‌روو زمانی لیکچواندنه‌ی نییه‌که، له‌فه‌لسه‌فه‌که‌دا هیچ جو‌زه‌کو‌شش‌یک به‌دی ناکرێ «په‌تی» سروشتی «کو‌نکریتی-له‌شی» پێ به‌خه‌ری و ناکرێ به‌گه‌وه‌ر، ئینجا له‌فه‌لسه‌فه‌یه‌دا ئاین رۆلیکی هه‌نده‌کی، لاوه‌کی ده‌گه‌یتر؛ له‌و زمانه‌شدا که‌به‌کارهاتوه و وشه‌سه‌ره‌کییه‌که‌ی ئاین وه‌ک: داهینان خه‌لق، نه‌مری، نامۆن!

۴- هه‌ر له‌قوناغی فه‌لسه‌فه‌ی یۆناندا سه‌ره‌تای ده‌رکه‌وتنی هه‌ردوو لقی ئەوسای فه‌لسه‌فه و دوو زانستی دواتر «بیرکاری و ئەندازه» به‌رچاو ده‌که‌ون:

یه‌که‌میان له‌لایه‌ن پیتاگۆرس و ئەندازه وه‌ک زانستیکی رو‌خساری تیوری جیا له‌ئه‌زمونی کولتووری قوناغی فیرعه‌ونی میسر له‌لایه‌ن ئۆیکلیدسه‌وه داهینراوه، ئەو دوو داهینانه له‌کایه‌ی هزر و بیری په‌تی (ئه‌بستراکتی) تیوریدا هه‌نگاو‌یکی گه‌وره بووه له‌کاروانی نه‌سه‌روتن به‌ره‌و جیهانی ته‌کانده‌ر هه‌لگیراوه، دوو باب‌ت که‌هه‌رگیز گومان له‌ئه‌نجامه‌کانیان ناکرێ و له‌هه‌موو سه‌رده‌می‌که‌دا به‌بێ به‌هه‌ندگرتنی هه‌ردوو چه‌مکی کات و جیگا کارایی خۆیان ساغ و پشت‌راست کردۆته‌وه.

پیتاگۆرس، وه‌ک سه‌رچاوه‌کان قسه‌یان لێ کردوه

به‌ره‌می نووسراوی له‌پاش به‌جی نه‌ماوه، به‌لکو قسه‌که‌ی له‌لایه‌ن شاگرد و دۆست و نه‌یارانی تو‌مار کراون، گوايه‌ئه‌رستۆ پینچ جار ناوی هینانه‌وه و دواتر چه‌مکی پیتاگۆرسییه‌که‌ی به‌کار بردوه، ئەمه‌ش ئاماژه‌یه‌ بۆ ئەوه‌ی که‌بیروی‌چوونه‌که‌ی هه‌ر هی مامۆستا نین به‌ته‌نیا، به‌لکو شاگرد و لایه‌نگه‌که‌ی به‌شداری دانانیان کردوه، ئەگه‌ر په‌ره‌شیان پێ نه‌دای. رێبازی ئەو گرووپه له‌دوو لایه‌نی سه‌ره‌کی پیتاگۆسته‌وه:

- جو‌زه‌ئاینیک (Orphik) که‌بریتی بووه له‌رینگاو شتیوازیکی ژین.

- بیرکاری (له‌چوارچێوه‌ی فه‌لسه‌فه-میتافیزیک و ئەندازه‌دا)

ئەوی به‌لای ئیمه‌وه له‌و باسه‌دا گرنگه، لایه‌نی بیرکارییه که‌ئو کاته‌شان به‌شانی ئەندازه‌کارا و چالاک بووه.

پیتاگۆرس و لایه‌نگرانی له‌و باوه‌ره‌دا‌بوون که‌ژماره‌هه‌وین و سه‌رچاوه و بنه‌مای هه‌موو شتییه‌که به‌بوون و نه‌بوونه‌وه (۴)، به‌لام ئەو پرسیاره‌ی لێره‌دا به‌بیردا دیت ئەوه‌یه: ئەو فه‌یله‌سووف و شاگردانی مه‌به‌ستیان له‌ژماره‌چی بووه و چۆن لێی تینگه‌یشتوون.

په‌نا بردنه‌ به‌بیرکاری (ماتماتیک) به‌گشتی و ژماره‌به‌تایبه‌تی، خۆی به‌خۆی به‌رز راگرتنی چالاکي ریمان و بیرکردنه‌وه‌ی تیورییه و پشت‌کردنه‌ تاکیکردنه‌وه و ئەزمونه، ئەمه له‌خۆیدا به‌ره‌و پێش‌چوونه به‌رینگای نه‌سه‌روت به‌ره‌و زانست که‌ئوسا به‌لای تیوریدا ته‌کانی داوه.

ئەو فه‌یله‌سووفه‌ی که‌ژماره‌ی کردوه به‌بنچینه له‌دوو ره‌هه‌نده‌وه بۆی چووه و لیکي داوه‌ته‌وه.

یه‌ک: شت به‌خه‌سه‌له‌ته‌کانییه‌وه ده‌زانرێ و ده‌ناسرێ، به‌لام مه‌رج نییه ئەو خه‌سه‌له‌تانه له‌نیو‌شته‌کاندا هاوبه‌ش بن، ئەوی هاوبه‌شه له‌نیویاندا ئەوه‌یه که‌هه‌موو شتییه‌که، ئیتر مادده‌بێ، یان نا له‌ژماردن دیت، واته‌هه‌ژمار ده‌کرێ، ئەو ره‌وشه‌خۆی پاساوی بوونی ژماره وه‌ک بنه‌ما ده‌داته‌وه.

دوو: ژماردن پێوه‌ندی راسته‌وه‌خۆی به‌جیگاوه هه‌یه. ئەو بریاره‌چۆن پاساوه‌ده‌دریتته‌وه؟!

ئەو رێبازه له‌روانگه‌ی جیگاوه سه‌رنجی ژماره‌ی داوه، بۆ‌ئموونه ژماره‌یه‌ک به‌خال، ژماره‌دوو به‌هیل و ژماره

سځ به رووبه (۵)، چوار له شه، ئیتر لیره وه که پیتاگورسییه کان گوتوویانه بنه رت و بنجوبناوانی هه موو شتیک ژماره یه، مه به ستیان نه وه بووه بلتین هه موو شتیک هه ژمار ده کری، ئینجا هه موو شتیک له چنه د یه که یه که له جیگادا پیکهاتوه، نه گهر نه و یه که نه کۆبکرتنه وه، ژماره ده که ویتنه وه. خال و هیل نه و یه که راسته قینانه که له سروشتدا هه موو شتیکیان لی پیکدیت و لیتیا نه وه په یدا دهن .

له کایه ی نه ندازه دا پیتاگورس تیورییه کی داهیتاوه که به شوپشیک له نه ندازه و زانستدا هه ژمار ده کری، به لای نه و دانایه وه:

له سځ گۆشه یه کی گۆشه وه ستاودا (۹۰ پله) نه و چوارگۆشه یه ی له سه ر تیره دروست ده کریت، دوو نه و نه ده ی نه و چوار گۆشه یه که له سه ر هه ر لایه که له دوو لایه که ی تری سځ گۆشه که رهنگیان ده ریژدری (۶). نه و نمونه یه ده کری به هاوکیشیه تۆمار بکرت:

- نه گهر (ا ب ج) ئاماژه بی به گۆشه وه ستاوه که و (ا ج) تیره ی سځ گۆشه که نیشان بدات تیورییه که به هاوکیشیه ده نووسری:

$$(1+b) = 2 + 21 + 2b$$

له فه لسه فه ی یونانی پیش سوکرات دا هزمه ندان چنه د پرسبارتیکیان وروژاندوه و چنه د چه مکیتیکیان کردوه به که ره سه ته ی ریمان و لیکۆلینه وه که ده کری به بابه تی سه ره کی فه لسه فه ی سروشت (زانست) دابرتیت، به تایبه تی چه مکی: کات، جیگا، بزوتنه وه، نه تۆم، که دواتر له لای مامۆستای یه که م و پیاده رپه وه کان په ره ی پین دراوه و به ره مه می سه ره خۆی بز دانراوه. بزچونه کان زینۆنی ئیلیای ده رباره ی سروشتی کات و جیگا و دژی بوونی بزوتنه وه و فره بی سه رنج راده کیشن.

۵- چالاکییه کی هزی مرۆف، ریمان بی، یان نه زمون و تاقیکردنه وه، کاتیک سروشتی خه سله تیکی پین ده سپردری که له و میتوده ی ده یگریته به ر و نه و که ره سه ته یه ی کردوویه تی به بابه تی توپزینه وه، شایسته ی نه و پین به خشین و پین سپاردنه بی، ئایا ده کری له و روانگه یه وه سه رنجی فه لسه فه ی قوناغی پیش سوکرات بدریت!؟

هیچ دهرفه تی نه گهر و گومان نادات که فه لسه فه ی یونان پشتی کردۆته نه فسانه و داستان (ئه مه ش له

خۆیدا پیشکه و تپیک سهرنجراکیشه) دلیر و بویرانه کۆشاوه به پیتی بنه مای مادده یی، سروشتی گهر دوون، بوون شرۆقه بکات و لیتی بداته وه. له و هه وله دا دوو ئاراسته به رچاو ده که ون، نه گهرچی له روخساردا به کتری رت بکه نه وه له سروشت و گه وه هردا ته واو که ری یه کترین:

- میتوده ی شرۆقه کردنی یه که رهنگی.

- میتوده ی لیکدانه وه ی هه مه رهنگی.

نه و دوو ئاراسته یه ته واو که ری یه کترین: به و واتایه که یه که رهنگییه که له بنه رتدا پیشکه و تپیک شرۆقه کردن و لیکدانه وه ی زانستی لی ده که ویتنه وه، نه مه ش به و واتایه که شرۆقه کردن و لیکدانه وه ی نه و فاکتانه ی ده رده که ون، سه رئاو ده که ون به هۆکاری دیار و ده ستیشانکراو ده بی، نه مه یه پرۆسه ی گپرانه وه ی فره بی و هه مه جۆری بز سه ر یه که بنه ما! هه مه رهنگییه که ده کری به و جۆره پاساو و لیکبدریتنه وه، له روانگه ی نه و سه رده مه ی یونانه وه، له پشت یه که رهنگییه وه هه مه رهنگی فره بی هه یه و نه و هه مه جۆرییه ده کری ببردیتنه وه سه ر یه که بنه ما که لیتوه ی په یدا بووه.

- بایه خدان به چه مکی کات و جیگا و کردنیان به که ره سه ته ی بیر لی کردنه وه و توپزینه وه، ئینجا بز یه که م جار به کاره ی نانی وشه ی نه تۆم Atom له لای لۆکیپۆس و دیۆکریتس و گریدان ی به جیگای به تال (بۆش) هه نگاویک بووه که شتی نا هه سه ته کی له روانگه ی هه سه ته کییه وه سه رنج نه دریت! دیۆکریتس و نه تۆمیه سه ته کان هه ولیان داوه بز یه که مین جار له میژوودا خه سله ته کانی بوون به شیوازی میکانیکی شرۆقه بکه ن، ریه گی نه ناوه راست له نیوان یه که رهنگی و هه مه رهنگییه کاندادا به یین، بزیه پینان له سه ر نه وه داگرتوه که هه موو شتیک له نه تۆم پیکهاتوه و نه و نه تۆمانه بنه رتین و هیچی تر دابه ش نابن و جیگای بۆش له یه کترینان جیا ده کاته وه، نه تۆمه کان سه ره تا و کۆتاییان نییه، له هه ره کۆنه وه هه ر ده میتن و کۆتاییان نایه ت و له ناو ناچن، (نه و بزچونه نه و گریمانه یه دینیتنه وه یاد: مادده له ناو ناچن و له هیچه وه په یدا نابن!) بزوتنه وه خه سله تی سه ره کی نه و نه تۆمانه یان و له نیو خۆیاندا به فۆرم و قه واره له یه کتری جیا ده کرتنه وه (۷). جیهان، به پیتی نه و بزچونه وه، به هۆی

بزووتنهوه و بهر به کتری که وتن و لیکدانی ته تۆمه کانهوه پهیدابووه، که و ابوو تهوی پهیدا دهبی و دهرده که وئ بابته تی سه ربه خوئی ماده یی نییه، به لکو قهومان و رووداو هه یه و له نارادایه، له جیهان دیدی تهو فه لسه فه یه ی تهو ته تۆمیستانه دا ئاسان نییه قسه له ماده و جیگا بکرتیت!

دیو کربتس که تاراده یه کی زۆر له فه لسه فه سروشتی (فیزیک و کۆسمۆلۆجی) نزیکه، ویستوو یه تی له نیوان بوونی جیگیر و هه میسه نه گۆری پارمه نیدس و گۆرانی به رده وام و نه پساو هی راکلیتس دا ریگای سییه م هه لئیری و پیدایه نگا و بنی:

ته تۆمه کان خه سلته تی «بوونی پارمه نه نیدسیان» هه یه که نه سه رته تا و نه کۆتاییان هه یه و نه دابهش ده بن و نه پهیدا ده بن و نه له ناوده چن! له هی راکلیتسه وه خه سلته و چه مکی بزووتنه وه ی خواستۆته وه که به هۆبه وه بی پسانه وه ته تۆمه کان له گۆراندان، گۆران به و واتایه که یه ک ده گرن و شتیان لی پهیدا ده بی و له به کتری جیا ده بنه وه و داده برین له لایه کی تره وه ته و گریمانه یه ی تهو فه یله سووفه ته تۆمیسته ده کری به ره تکرده وه ی شوؤفه و لیکدانه وه ی ئامانجه کی دابنری، چونکه به هیچ جوړتیک له رهوشی ته تۆمه کان و بزووتنه وه و به ربه کتری که وتنیان ئامانج گریمانه نه کراوه، به لکو پتر به لای لیکدانه وه ی میکانیزمیدا چووه، تهو دوو جوړه لیکدانه وه یه دوو ئاراسته ی جیاواز له یه کتری دیار و ده ستنیشان ده که ن، یه که میان به لای می تافیزیکدا ته کان ده دات، چونکه مه به ست و ئامانجی روودان و پهیدا بوون و له ناوچوون گریمانه ده کات، تهوی تریان به لای زانستدا ده چی - به پیتی رهوشی هزی تهو سه رده مه - ئاراسته ی یه که م پرسیاره که ی به «بوچی» ده ست پی ده کات و تهوی تریان به (چۆن) پرسیار ده کات.

به لای (لۆرد ره سل) ه وه، گریمانه ی هۆکار (شوؤفه کردنی) ئامانجه کی پتر به لای لاهوت و تاییندا ده چی، چونکه ته نجامی کی لی ده که ویتته وه که بریتیه له بوونی (داهینه ریک - خالقی) که گه ر دوون، جیهان، بوونی داهینه و وه ته ندازیار ئاسا به رته وه ی ده بات بو ته وه ی مه به ست و ئامانجی خوئی له پرۆسه ی په ره سه ندن و به ره و پیتشچوونی جیهان - سروشتدا جیهه چی بکات (۸).

دووور نییه لیره دا ره خنه یه ک له چوارچیتوه ی پرسیار تیکدا بگیری: چۆن تهو بابته به پشکیک له میژووی په ره سه نندی زانستی سروشت داده نری؟ تهو فه یله سووفانه به پیچه وانیه ی زانسته وه پشتیان کردۆته تاقیکردنه وه و ته زمون (ته جره به) و په نایان بو سه رنجدان و ساغکردنه وه ی لۆجیکی بر دووه!؟ وه لامی تهو پرسیاره (ره خنه ییه) هه رچۆنیک بیت، ته تۆمیسته کانی یۆنان بابته تیکیان و رووژاندووه و گریمانه ی بوونی شتیکیان کردووه که ناوی (ته تۆم) یان لی ناوه، دوا ی پتر له دوو هه زار سال زانست راستیو دروستیه که ی پشتراست کردۆته وه.

سه رچاوه و په راویز:

- 1- Die Bibel: Das erste Buch Mose/ Genesis. 1-2. q.Aufloge 2003. Wuppertal.
- 2- Luciano De Crescenzo: Geschichte der grichischen Philosophie. Die Vorsokratiker. Diogenes. 1990. S.41. ff.
- 3- Luciano De Crescenzo: Ebenda. S.43. ff.
- 4- Aristoteles: Metaphysik. Buch. A.k.5. (986- 15 .)
- 5- Luciano De Crescenzo: Ebenda. S.71. ff.
- 6- Bertrand Russell: Philosophie des Abendlandes. Wien. 2000. S.57. ff.
- 7- Luciano De Crescenzo: Ebenda. S.198. ff.
- 8- Bertrand Russell: Ebenda. S.89. ff.